

*Швачко С. О.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри германської філології
Сумського державного університету*

*Яненко Є. С.,
магістрант кафедри германської філології
Сумського державного університету*

КАТЕГОРИЗАЦІЯ ЛАКУНАРНОСТІ У КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті йдеться про функціонування лакун у мовному та мовленнєвому просторі як незмінного складника міжкультурної комунікації.

Інтерлінгвальні лакунарні одиниці розглядаються як багатоаспектні формування, що виникають на стику мови та культури. Особлива увага приділяється видам лакун, їх кореляції в межах міжкультурного зв'язку.

Термін «лакуна» має у своїй основі багатоаспектне підгрунтя. Тому способи дослідження цього поняття, його функцій в межах сучасного лінгвістичного знання і наразі викликають активні наукові дискусії. Пояснення лакунарного феномену відбувається за допомогою різноманітних категорій та на різних рівнях мови.

Лакунарність доволі часто розглядається в парадигмі функцій мови, основною із яких в такому контексті є саме зображальна. Зображальна функція мови відіграє ключову роль під час спілкування на стику культур. У такому разі під лакунами мають розумітися лексичні пропуски (прогалини у системі мови), які мали б бути присутні в ній з огляду на зображувальну властивість слів. Тобто подібні відсутні слова мають певну мету, що полягає в одночасному позначенні як об'єктів реальності, так і лексичної системи самої мови, які відрізняються в парадигмі міжкультурної взаємодії. Відсутність таких слів і має назву «лакуна».

Використання лінгвокультурологічного підходу до розуміння феномену міжмовної лакунарності та функціонування лакунарних одиниць стає можливим завдяки аналізу екстралінгвальних чинників розвитку явищ та понять, їх мовного вираження в межах зіставлених культур. При цьому дослідження екзоетнічної лакунарності допустимо лише з урахуванням особливостей культурологічного чинника, адже інтерлінгвальні лакуни можуть бути ідентифіковані лише під час контакту двох культурних фонів.

У ході дослідження виявлено, що аналіз міжмовних лакун не є можливим без застосування лінгвокультурологічного підходу. Важливим питанням також є проблема класифікації лакун з точки зору міжкультурного чинника. Найбільш логічною та актуальною визнано чотирьохкомпонентну класифікацію культурологічних лакун: «нульові» одиниці культурного простору, суб'єктні лакуни, діяльнісно-комунікативні та власне текстові лакуни.

Різнопланову взаємодію різних етносів та культур в межах лакунарного феномену та суміжних до нього категорій визнано перспективним вектором подальших досліджень.

Ключові слова: лакуна, міжмовна лакуна, лінгвокультурологічний підхід, лакунарність.

Постановка проблеми. Міжмовні лакуни є незмінним складником міжкультурної комунікації. Наявність феномену лакунарності в межах однієї мови зумовлює специфіку її семантики в межах культурної взаємодії етносів. Однак дефініційна суть цього мовного та мовленнєвого феномену не знайшла однозначності, що зумовлює відповідний інтерес наукової спільноти на сучасному етапі проведення лінгвістичних досліджень у цьому напрямку.

Актуальність дослідження об'єктивується значним інтересом сучасних лінгвістів-науковців до системно-функціонального дослідження мовно-культурного феномену лакунарності. Загалом осмислення парадигм лакунології, її компонентного складу, проблем моделювання мовних «пустот» не знайшло однозначності думок у науковій спільноті. Не викликає сумніву і той факт, що дослідження денотатів імпліцитних зон мови у контексті міжмовної комунікації є ледь не пріоритетним вектором дослідницької діяльності. Саме тому виникає нагальна потреба в систематизації інформації щодо понятійного складника лакунарності та виявлення її багатоаспектного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерлінгвальна лакунарність є важливим об'єктом дослідження з точки зору осмислення за її допомогою категорії відсутності (на вербальному та невербальному рівнях) явища чи поняття (інформації) та суміжних субкатегорій неідентифікованості, негації, заперечення, еліпсису, імплікації та комунікативного мовчання. Саме тому дана тема знайшла значне відображення в філологічних та лінгвістичних дослідженнях різного роду, як вітчизняних, так і зарубіжних. Серед наукових надбань з даного питання слід виділити праці таких науковців, як С.О. Швачко, Т.О. Анохіна, Ю.Ю. Липатова, О.А. Огурцова, Ю.О. Сорокін, І.Ю. Марковина, І.А. Стернін, Г.В. Чернов, А.А. Шунейко, Ж.П. Віне, Е. Астрід, Г. Шредер, А. Ертельт-Фіт. Особливу увагу функціонуванню та розвитку міжмовних лакун у межах лінгвокультурної системи приділяли такі дослідники, як Г.Д. Томахін, М.І. Онишук, Є.В. Бердникова, Ю.Н. Караулов, Є.А. Ейнуллаєва та інші.

Метою статті є аналіз функціонування міжмовних лакун у системі лінгвокультурного та міжмовно-комунікативного знання з позицій компаративістики та мовних синхро-синергетичних концептів. Досягнення мети зумовило постановку наступних завдань:

1) проаналізувати багатогранний понятійний складник лакунарності з точки зору її мовного та мовленнєвого аспектів;

2) дослідити лінгвокультурологічний підхід до розуміння лакунарності;

3) проаналізувати багатоаспектний характер екзотичних лакун;

4) систематизувати інформацію щодо лакунарного метазнаку у сучасній міжкомунікативній теорії.

Виклад основного матеріалу. Процес міжкультурної комунікації – важливий вектор сучасних лінгвістичних досліджень, у межах якого розвивається та функціонує поняття міжмовних лакун. Наявність чи відсутність лакунарного складника в межах мов, що зіставляються, зумовлює наявність специфічних національно-культурних особливостей їх семантики.

Хоча термін «лакуна» і має в своїй основі міждисциплінарний характер, це не пояснює його складну понятійну диференціацію, адже неоднозначність розуміння, осмислення, «омовлення» та дослідження лакун виникає і в межах сучасного лінгвістичного знання [1].

Для позначення цього поняття використовується ціла низка суміжної термінології. Так, під феноменом лакунарності розуміють словникові пропуски в зіставлених мовах, семантичні прогалини, наявність слів-реалій в одній мові та відсутність таких в іншій.

При цьому під реаліями необхідно розуміти об'єкти, соціокультурні явища, феномени історичного розвитку та особливості побуту, що є характерними для одного етносу, суспільства, цивілізації та зовсім «чужими» для іншого. А отже, і відсутніми у мовах під час їх порівняннi.

Складність пояснення наявності та розвитку лакунарних одиниць полягає і в причинах їх виникнення. Наявність слів-реалій та явищ, що вони позначають, в одній мові та їх відсутність в іншій – не є основою (єдиною причиною) та доцільним поясненням виникнення лакун. Лакунарні одиниці з'являються не лише в межах лексичного рівня мови і функціонують не лише в синхронії, але і в діахронії, адже вони є «не пустоти, а свідки золотого дощу ретроспекції» [2, с. 78].

Термін «лакуна» вперше був використаний канадськими дослідниками Ж.П. Віне та Ж. Дарбельне. Лакуна (від лат. «западина», «прогалина»), на їх думку, мала визначатися як лінгвістичне явище, що виникає тоді, коли «слово однієї мови не має відповідників в іншій мові» [3]. Подібне пояснення безсумнівно має в своїй основі раціональне зерно, однак потребує певного уточнення, щоб запобігти виникненню проблеми співвідношення лакунарних одиниць та безеквівалентної лексики.

Таке уточнення надає науковець Ю.О. Сорокін, який вважає лакунарними одиницями лише ті, що виражають поняття, не закріплені в нормовій системі зіставленої мови [4]. Тобто передача таких понять відбувається через використання вільних словосполучень.

Під лакуною можуть також розглядатися не лише слова та словосполучення, але і граматичні категорії. Такої думки притримується науковець О.А. Огурцова, яка приділяє значну увагу не тільки вільним словосполученням, але і фразеологічним, сенс котрих мотивується лише їх компонентним складником [5].

Дослідник І.Ю. Марковина також розглядає лакуну як певну невідповідність, що виникає під час зіставлення двох мов. У цьому випадку важливо зазначити, що до уваги приймаються різні категорії культур, на основі яких і розвивалися мови: поняттєва та емотивна [6, с. 43]. Додавання емотивності до вивчення функціонування та розвитку лакунарних одиниць відкриває цілий спектр нового розуміння даного феномену.

Лакуни є амбівалентними одиницями: вони одночасно сприймаються як дещо екзотичне, незрозуміле, іноді – помилкове (енігматичне), та як те, що спричиняє певне непорозуміння між представниками різних культур (деструктивне). Звичайно, для подібного сприйняття екзотичної лакуни реципієнт має вдатися до відповідного культурно-мовного аналізу («mentalese» – рефлексії) [7].

Вищезазначена інформація вказує на те, що підхід до розуміння лакунарності у науковій спільноті має достатньо різноманітний характер. Саме тому під лакунами найчастіше розуміють саме комплекс розбіжностей та невідповідностей, що виникає між контрастуючими мовними системами на різних їх рівнях, та суттєво або частково ускладнюють розуміння повідомлення реципієнтом – представником відмінної культури.

Вивчення проблеми лакунарності передбачає більш широке тлумачення даного терміна, звертаючи увагу на сучасні мовознавчі та лінгвістичні розвідки. Наразі дослідження лакун зумовлено двома чинниками: аналіз лексики зіставлених мов (як виняток, поведінкові та граматичні лакуни); факт того, що розгляд мовних та культурологічних лакун відбувається ізольовано.

При цьому важливим є те, що опис мовних (лексичних) лакун доволі часто пов'язаний з аналізом саме культурологічних явищ. Певна ізольованість дослідження лінгвокультурного аспекту розуміння лакунарності пояснюється глибинною констатацією зв'язку мови та культури, їх взаємозалежного розвитку.

Більшість дослідників культурологічного аспекту лакунарного функціонування виділяють дві групи синхронічних екзотичних лакун: лінгвістичні та культурологічні. Подібний поділ зумовлений саме структурно-семантичним підходом до аналізу лексичного складника зіставлених мов, характерними для якого є жорстке розрізнення понять, їх дослідження в умовах повної ізоляції.

Такий підхід наразі не є прийнятним, адже сучасне мовознавство та лінгвістичні розробки більшою мірою пов'язують різні аспекти аналізу слова (в тому числі і лакун), а не розподіляють і виокремлюють їх.

Як приклад, *teemaker* – «людина, що заварює чай»; *Fruhschoppen* – «невелика компанія людей, які збираються разом у неділю в першій половині дня в ресторані для того, щоб випити та поспілкуватися»; *Brown Betty* – «традиційний американський десерт, пудинг».

Особливо яскраво культурологічні лакуни проявляються під час аналізу відмінного сприйняття абстрактних категорій представниками різних мов. Таким чином, американське «*He is my best friend*» в українській мові в кращому разі може трактуватися як «*Він – мій хорошиий знайомий*». Те, що відповідає категорії «дружба» в нашій мові, здебільшого відсутнє в багатьох інших культурах [8, с. 275].

Як зрозуміло з вищезазначених положень, сучасне розуміння терміна «лакуна» значно розширило свої межі. Подібна трансформація пояснюється фактом наявності тісного зв'язку між мовою та культурою, який сприяє дослідженню і виявленню форм та видів їх кореляції саме через пошук та аналіз культурологічного пласту лакун двох мов, що порівнюються.

Наявність культурологічних лакун здебільшого є перешкодою для встановлення міжкультурної комунікації через існування у мові «прогалин», недомовленостей та незрозумілостей для реципієнта. Саме тому важливою є проблема систематизації культурологічних лакун, їх детальної класифікації в межах міжкультурного зв'язку.

Узагальнюючи досвід дослідників та напрацювання в сфері лінгвокультурології, доцільно виділити найбільш логічну класифікацію культурологічних лакунарних одиниць:

1) Лакуни культурного простору. Дана група характеризується відображенням певних незбігів культурного фону двох мов. Такі лакуни вказують на наявність невідповідностей в уявленнях та оцінках оточуючого простору та навколишнього світу двох представників різних культур.

2) Суб'єктні лакуни. Ця група об'єктивує культурні особливості лінгвокультурних спільнот, що порівнюються.

3) Діяльнісно-комунікативні лакуни. Як зрозуміло з назви, ця група лакун виражає наявність відмінностей у діяльності та практиках представників різних культур.

4) Власне текстові лакуни. Група культурних «прогалін», що виникає на основі аналізу специфічних особливостей самого тексту, його змісту, способу фіксації інформації, наявності авторського стилю і так далі. Важливо зазначити, що зазначена специфіка текстів також виникає на основі відмінностей різних культур та світобачення їх представників [9].

Дана класифікація демонструє, що наведені види культурологічних лакун не обмежуються лише словниковими параметрами. Експлікація у цьому випадку потребує не лише лексему в системі мов, що зіставляються, а й словосполучення, висловлювання та більш широкі текстові фрагменти.

Висновки. Міжмовний лакунарний феномен має значний потенціал для подальшого дослідження в рамках сучасного лінгвістичного знання про особливості функціонування інтерлінгвальних комунікативних систем.

Термін «лакуна» та феномен лакунарності має у своїй основі багатоаспектний характер, що породжує проблему визначення, дослідження та розвитку цього поняття на різних мовних рівнях зокрема та в межах компаративного мовознавства загалом. Міжмовні лакуни можуть бути виявлені лише під час зіставлення мов, що розвивалися на відмінному один від одного культурних фонах.

Дослідження інтерлінгвальних лакун, причин їх виникнення та розвитку не є можливим без застосування лінгвокультурологічного підходу. Такий підхід ґрунтується на необхідності вивчення лакун з точки зору їх функціонального складника в межах міжкультурних комунікативних процесів, впливу лакунарних одиниць на зрозумілість тексту для реципієнта, моделювання міжкультурних зв'язків з урахуванням мовних та позамовних «прогалін».

Отримані напрацювання дали змогу об'єктивувати важливість подальшого дослідження екзоетнічних лакун в межах контакту різних соціумів та культур. Питання лакунарної взаємодії та суміжних до неї категорій в межах культурного фону належить до перспективних векторів наукового пізнання зазначеного феномену.

Література:

1. Швачко С.А. Статус лакун в языке и речи. Когниция, коммуникация, дискурс. Харків, 2012. С. 82–88.
2. Швачко С.О. Сяйво забутих слів : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2012. 107 с.
3. Vinay J.P., Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. URL: https://www.researchgate.net/publication/307725092_Vinay_J_P_J_Darbelnet_Comparative_Stylistics_of_French_and_English_A_Methodology_for_Translation. (дата звернення: 06.10.2019).

4. Сорокин Ю.А. Теория лакун и оптимизация межкультурного общения. Саратов, 1998. С. 4–18.
5. Огурцова О.А. К проблеме лакунарности. *Функциональные особенности лингвистических единиц* : сб. науч. трудов Кубанского ун-та. Краснодар, 1989. С. 77–83.
6. Марковина И.Ю. Опыт систематизации англо-русских лакун. Исследование проблем речевого общения. Москва : Наука, 1989. 214 с.
7. Анохіна Т.О. Лакуни лексико-семантичного поля гумор: лексикографічний аспект / Т.О. Анохіна, І.К. Кобякова, С.О. Швачко. *Записки з романо-германської філології*. 2018. Вип. 1. С. 54–64.
8. Анохіна Т.О. Корпусний лакунікон англомовної та україномовної картин світу: монографія. Суми : Сумський державний університет, 2018. 588 с.
9. Сорокин Ю.А., Марковина И.Ю. Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун: методологические и методические аспекты. *Лексические единицы и организация структуры литературного текста* : сб. науч. трудов. Калинин, 1990. С. 35–52.

Shvachko S., Yanenko Ye. The categorization of lacunarity in the context of intercultural communication

Summary. The article deals with the functioning of lacunae in the language and speech space as an invariable component of intercultural communication.

Interlingual lacunar units are considered as multidimensional formations, which arise at the interface of language and culture. Special attention is paid to the types of lacunae, their correlation within the framework of intercultural communication.

The term “lacuna” is based on a multidimensional background. Therefore, the ways of studying this concept, its functions in the framework of modern linguistic knowledge cause the active scientific discussions nowadays. The explanation of the lacunar phenomenon occurs through different categories at different levels of language.

Lacunarity is often considered in the paradigm of language functions, the main of which is the pictorial in this context. The visual function of language plays a key role in communication at the intersection of cultures. In this case, lacunae should be understood as lexical gaps (gaps in the language system), which should be present in it, considering the pictorial property of the words. That is, such missing words have a specific purpose, which is to simultaneously designate both the objects of reality and the lexical system of the language itself, which differ in the paradigm of intercultural interaction. The absence of such words is called “lacuna”.

The use of linguistic and cultural approach to the understanding of the phenomenon of interlingual lacunarity and functioning of lacunar units becomes possible due to the analysis of extralingual factors of the development of phenomena and concepts, their linguistic expression within comparable cultures. At the same time, the study of interlingual lacunarity is permissible only by taking into account the peculiarities of the cultural factor; because interlingual lacunae can be identified only with two cultural backgrounds come into contact.

The study revealed that the analysis of interlingual lacunae is not possible without the use of linguistic and cultural approach. An important issue is also the problem of classification of lacunae from the point of view of the intercultural factor. A four-component classification of cultural lacunae: “zero” units of cultural space, subject lacunae, activity-communicative and proper textual lacunae is recognized both logical and relevant.

The diverse interaction of different ethnic groups and cultures within the lacunar phenomenon and related categories is recognized as a promising vector for further research.

Key words: lacuna, interlingual lacuna, linguistic and cultural approach, lacunarity.